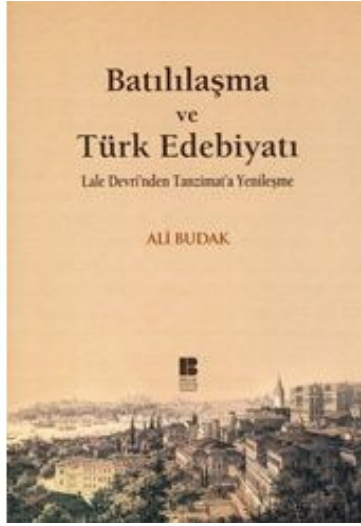

Ali Budak, *BATILILAŞMA ve TÜRK EDEBİYATI, LALE DEVRİ'NDEN TANZİMAT'A YENİLEŞME*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul : 2008, 616 s., ISBN: 978-9944-425-84-1

Sibel HATİPOĞLU*

Batılılaşma ve Türk Edebiyatı, Yeditepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapan Dr. Ali Budak'ın yayımlanan son çalışmasıdır. Daha önce “*Ömrümüz İki Geceli Yürüyüş*” ve “*Büyürken Boşlukta Zaman*” adlı iki şiir kitabı yayımlanan Budak'ın, *Münif Paşa* isimli doktora tezi ve *Edebiyat ve Hayat* adı altında bir araya getirdiği makaleleri de kitaplaştırılmıştır.

Budak, kapsamlı bir incelemenin ürünü olan bu hacimli eserin girişinde, kafasında böyle bir konu üzerine eğilme fikrinin doktora yıllarında, Münif Paşa üzerine çalışırken

filizlendiğini aktarmakla söze başlar. Edebiyatın her şeyden önce bir yaşama üslûbunun ifadesi olduğuna inanan yazar, bu yıllarda yeni Türk edebiyatının doğuşu ve Batılılaşma üzerinde düşünmeye başlamıştır. Uzun bir araştırma döneminden sonra da, edebiyatla Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşması arasındaki münasebeti “*Uyanış*”, “*Yenileşme*” ve “*Batılılaşma*” başlığı altında üç evrede irdelediği, yaklaşık 150 yıllık sürece mercek tutan bu kapsamlı çalışma ortaya çıkmıştır.

Yazar, “*Uyanış*” adını verdiği ilk evreye Batı'ya doğru atılan ilk adımları takip ederek başlar. Bu ilk adımlar yazarı, ilk tercüme faaliyetlerine ve matbaaya götürür. Matbaanın gecikme sebepleri, kurulma süreci ve basılan ilk eserler bu evrenin bel kemiğini oluşturan gelişmeler olur. Bu gelişmeleri Batı'dan ilk aktarmalar takip eder. Geleneksel yaşam tarzının cazibesini yitirmesi, saray ve çevresindeki Paris

* Araş. Gör., Hacettepe Üniversitesi.

tutkusu, görkemli yapılar, ihtişamlı kabuller ile bir masal atmosferinde seyreden bu aktarma süreci de Patrona Halil Ayaklanması ile sona erer.

“*Uyanış*” evresinin son maddesinde ise siyasî ve sosyal hayattaki değişiklikleri takip eden edebiyat dünyasına ışık tutulur. Batı’ya doğru atılan adımların edebiyatımızdaki yansımalarına dikkat çekilir. Bu kısımda, önceliği şiire veren yazar, dönemin şiir dünyasını “*Nedim’den Önce*”, “*Nedim*” ve “*Nedim’den Sonra*” şeklinde üç ana başlık altında ele almış ve Nedim ile belirginleşen yerelleşme ve reelleşme çabaları üzerinde durmuştur. Şiirden sonra değinilen nesir kısmı ise dönemin nesir eğilimine ve bu alanda eser verenlere yönelik genel bir değerlendirmeye başlar. Ardından tarihler, tezkireler, sefaretnâmeler ve münşeât kitapları şeklinde bölümlendirilen alt başlıklarda verilen bilgiler, eserlerden seçilen karakteristik örneklerle pekiştirilir. İşaret edilen bu orijinal metinler, okuyucuya karşılaştırma yapabilmek için ayrıca dikkate değerdir.

“*Uyanış*” evresinin ardından takip eden ikinci bölümde “*Yenileşme*” evresi ele alınır. İlk alt başlık altında, bu evreyi belirleyen aydınlanma felsefesinin çıkış noktası olan Fransız İhtilali ve bu ihtilalin Osmanlı topraklarındaki yansımaları değerlendirilir. Bu kısımda özellikle, Fransız elçiliği tarafından çıkarılan bültenlerin altı çizilir. Çünkü bu bültenler, hem Osmanlı topraklarında devrimden haberdar olunmasına hizmet eder hem de gazeteciliğin ilk tohumlarını eker. Bu tohumlar, İzmir’de Fransızca olarak yayımlanan gazetelerle filizlenecek ve İstanbul’da gerçek anlamda bir Türk basınının doğmasını sağlayacak, sonrasında Türkçe gazetelerle ilk meyvelerini verecektir.

“*Yenileşme*” evresinin ikinci alt başlığında şiir ve nesir dünyası incelenir. Şiirde bu evreye damgasını vuran isim Şeyh Galib’tir. Diğer şairler ve eğilimler Şeyh Galib’e göre konumlandırılmıştır. Bu konumlandırmaya göre, Şeyh Galib’in hemen yanında yerellik ve gerçekliğe bağlanışlarıyla yeni sayılabilecek; ancak eskiye de tam olarak arkalarını dönemeyen, iki kuvvet arasında sallanan “aralıktakiler” yer alır. Bunlar Enderunlu Fazıl, Sünbülzâde Vehbî ve Enderunlu Vâsîf’tir. Merkezî konumu işgal eden Şeyh Galib ise somut olarak geçmişe bağlanırken soyut olarak geleceği işaret etmektedir. Şekil unsurları ve dil onu geçmişe bağlayan somut bağlardır; orijinal mazmunlarla, renkli hayallerle kurduğu şiir dünyası ise geleceğin habercisidir. Bu kısımda ayrıca, “eskinin içinde yeniyi bulanlar” sınıflandırmasıyla XIX. yüzyıl başlarındaki Türk şiirinin iki önemli isim olan İzzet Molla ve Âkif Paşa üzerinde de durulmuştur. Şiirden sonra ele alınan dönemin nesrinde ise, öncelik tarihler ve münşeât kitaplarına verilmiştir. Sonrasında yer verilen *Hikâye-i Bey Böyreğ*, *Asuman ile Zeycân Beyân*, *Muhayyelât-ı Azîz Efendi* gibi halk hikâyeleri konusu, dili, üslûbu, anlatım özellikleri açısından ayrıntılı biçimde çözümlenmiş olmasıyla dikkat çekicidir.

Kitabın üçüncü ve son bölümü olan “*Batılılaşma*” evresi, aşama aşama ayrıntılı olarak sunulan siyasî, sosyal ve fikrî hayattaki gelişmelerle ön plâna çıkıyor. Yazar,

BATILILAŞMA VE TÜRK EDEBİYATI

bu bölümde, Batılılaşmayı “*Batı Sisteminin Girişi*” ve “*Batı Düşüncesinin Girişi*” şeklinde iki ayrı yoldan giderek takip ediyor ve neticede bu iki yol da edebiyat dünyasında keşişiyor.

Sultan Mahmud’un ordu, teşkilat, kılık kıyafet ve eğitim kurumları gibi çeşitli alanlardaki reformlarının aktarılmasıyla başlayan “*Batı Sisteminin Girişi*” başlıklı kısımda, ağırlıklı olarak gazete üzerinde duruluyor. Gazete, batılılaşma sürecinde etkin rol oynayan iki işleviyle ön plâna çıkarılıyor. Bu süreçte gazeteler öncelikle “bir modernleşme aracı” olarak görev yapıyor. Bilim, genel kültür, çağın hakim eğilimleri gazeteler vasıtasıyla halka ulaştığı gibi siyasal modernleşme ve muhalefet gibi olgular da gazeteler aracılığıyla halka benimsetiliyor. Bununla da kalmayan gazeteler, “yeni bir edebiyatın odağı” olarak da dilde sadeleşme çabalarına, Batılı edebî türlerin tanınmasına hizmet ediyor. Bu da bizi yeni edebiyatın teşekkülünde gazeteler ve gazetecilerin büyük pay sahibi olduğu neticesine götürüyor.

Batı sisteminin girişini Batı düşüncesinin girişi takip ediyor. Bu süreçte, Gülhane Hatt-ı Hümayunu’nun hazırlanışı, içerden ve dışardan yükselen sesler, itirazlarla bir kültür dairesinden başka birine geçiş, dönemin önemli isimlerinin Avrupa algısı “ilk yansımalar” olarak değerlendirilirken ilk tercüme konusunda, öncesinden ayrılan yeni bakış açıları da sunuluyor. Yazar, bu bölümde Batı düşüncesinin bize Fransız kaynakları aracılığıyla geçtiği yolundaki genel kabule katılmayarak bu geçişin Almanya üzerinden gerçekleştiğini ortaya koyuyor. Bu dikkat çekici tespiti, Türkiye dışında yapılmış bazı çeviriler delil gösterilerek, Batı kaynaklı tercüme tarhimizi kabul edilenden otuz yıl geriye çeken yeni bir yorum izliyor. Ayrıca, bu bölümde, Voltaire, Hugo, Jean Jacques Rousseau gibi önemli isimlerle tanışmamıza değinildiği gibi, bu ilk tercümelerde yazara göre karanlıkta kalan kimi kısımlar da aydınlatılıyor.

Son olarak, Batı sisteminin ve düşüncesinin şekillendirdiği bu ortamda hayat bulan şiir ve nesir dünyamıza ışık tutuluyor. Şiir bahsinde Leskofçalı Galib, Hersekli Arif Hikmet ve Yenişehirli Avnî yeni bir yorumla okuyucuya sunuluyor. Yazar, bu kısımda edebiyat tarihlerinde yer alan, bu üç şairin eskiyi devam ettirdikleri yolunda kabul gören genel kaniye karşılık onların eskiyi değil, estetiği devam ettiren olduklarını ileri sürüyor. Her üç isimin de gerek şiirleriyle gerek düşünceleriyle yüzlerini yeni olana döndüklerini kabul ediyor. Bu üç şairden sonra “yeni şiirin başlangıcı” maddesi altında, Şinasi’ye, Namık Kemal’e, Ziya Paşa’ya yer veren yazar, Şinasi’nin öncesinde yer alan yeniye yakın isimlerden hangi açılardan ayrıldığı, hangi özelliğiyle ön plâna çıktığı üzerinde duruyor.

Nesir alanında yaşananlara değinilen son kısımda ise sosyal, siyasî, fikrî hayattaki bu hızlı değişimin yol açtığı yeni bir nesir ihtiyacı ön plâna çıkarılmıştır. İlk olarak devlet dairelerinde kendini gösteren yeniliklerin devamlılığı ve halka benimsetilmesini sağlama konusunda mevcut yazı dili yetersiz kalınca sade ve anlaşılır yeni bir yazı dili gerekliliği doğmuştur. Türk nesrinin çağdaşlaşması

Sibel HATİPOĞLU

konusunda atılan bu ilk adımlardan sonra Âkif Paşa, Pertev Paşa, Reşid Paşa gibi isimlerin çabaları, yine bu isimlere ait metinlerle örneklendirilerek aktarılmıştır.

Sonuç olarak, önce siyasî ve sosyal hayattaki gelişimin, sonra bu değişimlerin edebiyat dünyasındaki yankılarının bir bütün olarak ortaya konulduğu, sadece sözle yetinilmeyip dönemin yaşayışına ışık tutan çeşitli resimlerin de okuyucuya sunulduğu bu çalışma, edebiyatımızın yenileşme, batılılaşma sürecine daha yakından ve ayrıntılı bakabilme, bu önemli dönemi daha bütünlüklü kavrayabilme imkânı sağlamıştır.

Bunun yanında, bu çalışmanın diğer bir özelliği de, öteden beri söylenip geleni tekrar etmekten ziyade, farklı bakış açıları, farklı yorumlar, yeni tespitler ortaya koymasındır. Üstelik, bu tespitler, belge niteliğinde sunulan çeşitli metinlerle de desteklenmiştir. Böylelikle, edebiyat tarihlerinde tekrarlanan kimi değişmez yorumlara yeni bakış açıları kazandırılmıştır.